

Petőcz András

Kassák és Vas István

avagy a korszerűtlenné lett mester

Talán nem erőltetett a párhuzam, ha Vas István *Nehéz szerelem* című önéletrajzi könyvének olvastán Dylan Thomas, a legendás walesi költő ismert munkája, *Az író arcképe kölyökkutya korából* című mű jut eszünkbe, amely az Európa Könyvkiadónak köszönhetően, Gergely Ágnes csodálatos fordításában magyarul is olvasható. A fiatalon meghalt nagy walesi költőnek, aki tulajdonképpen nemzedéktársa volt Vas Istvánnak, hiszen mindössze 5 évvel született később, mint magyar pályatársa, ez az önéletrajzi novellagyűjteménye hasonló őszinteséggel, szókimondással és pontossággal hívja fel magára a figyelmet, mint Vas István nagyszabású munkája, a *Nehéz szerelem*. Ahogy a walesi költő emlékezik a gyermekkorra, egy-egy nyári szünidőre a walesi hazában, a dimbes-dombos tájon, a hóbertos nagyapára és más csudabogarakra, valamint az első udvarlásra, a szökésre, az első ifjúkori barátságokra, a költői álmokra, ugyanúgy emlékezik Vas a *Nehéz szerelem*ben pályájának a kezdetére, illetve a késő kamaszkorra és a tanárookra, többek között Waldforst tanár úrra, aki, ahogy írja, „szigorú, kemény ember volt”, és aki látványosan alázta meg őt, kezdetben, és dicsérte meg aztán nagyon is váratlanul, később, egy, Vas István által éppen ellene írott kamaszkori versét.

A „kölyökkutya kor” meghatározó mindannyiunk pályáján. Kamaszként, fiatal felnőttként olyan tisztán és lelkesülten nézünk a jövőbe, és annyira maradandóak az ebben a korban ért hatások, hogy bárhogy is alakul később az életünk, ennek a kornak az élményeit nem felejtjük el, ezek maradandóak lesznek: mindkét szerző ezt a nagyon egyszerű igazságot üzeni a számunkra önéletrajzi művében. Vagyis azt az egyszerű tényt, hogy az indulás, a képletesen szólva „kölyökkutya kor” még akkor is meghatározó, ha látszólag teljesen más irányba indul el később az adott ember, a szerző, és szinte semmit sem hasznosít mindabból, amit „kölyökkutyaként” megtanult, elsajátított.

A *Nehéz szerelem* című önéletrajzi könyv első részének egyik fontos szereplője, kulcsfigurája a XX. század avantgárd vezére, írója és képzőművésze, Kassák Lajos. Kassák, aki, ahogy Vas is írja, maga volt a „Mester”, aki, szintén Vas szavaival, a modern művészet „prófétája” volt. Vas az első találkozásra így emlékezik vissza: *„iskola után ott álltunk összeszűjazott könyveinkkel, füzetekkel a Mentorral szemben, a Magyar Korona kávéház bejárata előtt: kissé habozva, mert hátha egy tanárunk is elhalad ott, a déli Andrássy úton, márpedig a szüleink nélkül nem volt szabad kávéházba járnunk – hát még ha ezek után éppen Kassákkal látnak meg! De Simon Pali (ti. Vas osztálytársa) bekémlelt és megállapította, hogy Kassák a homályban ül, aránylag védett helyen. Csakugyan ott ült egy asztalnál, képekről és karikatúrákról ismert megjelenésével. Hány éves is volt akkor? Negyvenegy. Mi nagyon öregnek tudtuk, a Mesternek, a modern költészet atyjának, de megvolt benne az a fiatalosság, amit el is vártunk tőle. Sima, hátrafésült haja alatt szépen dudorodó magas homloka, szigorú arca a hidegen szabályos mértani szögekkel, mintha maga is egy kubista rajz lett volna. Amikor egy óra múlva együtt elmentünk, meglepett, hogy különleges, magas, egyénien behorpasztott kalapjával is – amelyben volt valami a szlovák pásztorfövegéből és*

a cowboykalapból – milyen alacsony. De ott, a kávéházi asztalnál, jellegzetes orosz ingében, igen erőteljesnek hatott.”¹ Vas István tehát azt írja Kassákról, hogy negyvenegy éves, ezek szerint ő pedig tizenhét múlt, a tizennyolcadik évében levő fiatalember volt ekkor. Irodalmat szerető fiatalember, akinek a füzetében, otthon, már versek lapultak. Fiatalember, mondtam, de tudni kell, hogy a fiatalok ideje olykor nagyon gyorsan telik: ebben az időszakban annyi minden történik Vas Istvánnal is! Hiszen alig fedezi fel magának Kassákat, a Mestert, alighogy a tanítványa lesz, és alighogy eljár hozzá a Magyar Korona kávéházba, vagy a legendássá lett Simplonba, vagy éppen a szentélybe, Kassák lakásába, ahol is aztán megismerkedik későbbi szerelmével, Nagy Etellel, Kassák nevelt lányával, alighogy mindez megtörténik vele, máris új élmények érik.

Új élmények érik, és minden átalakul, megváltozik: megtalálja Kassákat, valamint annak késői avantgárd körét, be is fogadják, sőt, munkatársa is lesz a *Munka* című lapnak, aztán a „fegyverbarátság” mégsem köttetik meg: Vas majdhogynem aznap, amikor a *Munka* című folyóiratban már fordítása és írása jelenik meg, és megtudja magától a Mestertől, hogy a következő számban az első verse is megjelenik, mondom, szinte ebben a szent pillanatban máris új utakra téved: mert megérzi az újabb idők szavát, mert ráébred arra, hogy őt valami más érdekli, hogy a korszerűség már nem a kassáki modernséggel egyenlő. Hogy olyan időszak következik, amelyben az a típusú avantgárd, amihez Kassák a végsőig ragaszkodik, már nem időszerű, már idejétmúlttá lett.

Vas nagyon pontosan, érzékletesen fogalmaz a *Nehéz szerelemben*. Segít nekünk abban, hogy ráérezzünk erre a bizonyos pillanatra, arra, amikor végképpen teret veszít egy fiatal szerző szemében a korábban meghatározóvá növekedett avantgárd irodalom, és elkezdődik egy, valamiféle új időszámítás.

Ahhoz, hogy mindezt megértsük, szembesülnünk kell a korábban lezajlott folyamatokkal.

Mint tudjuk, Kassák 1926-ban tér vissza bécsi emigrációjából. Az avantgárd mozgalmak ekkorra már kifulladásban vannak, az a típusú expresszív művészi forma, amely Kassák sajátja volt, éppen a megváltozott viszonyok miatt egyre kevésbé érdekes.

Mint tudjuk, az avantgárd mozgalmak, különösen a kezdeti időszakban, erősen kapcsolódtak társadalmi mozgalmakhoz, azok ideologikus háttere, politikai beállítottsága meghatározó volt az olyan, az újabb generációval feljövő alkotónak is, mint a társadalmi kérdésekre, a szociális és politikai feszültségekre nagyon is érzékeny fiatal Vas István, vagy hogy más kortársakat is említsünk, a nála mindösszesen öt évvel idősebb József Attila, vagy az éppen ezekben a hónapokban a kötetét összeállító Tamkó Sirató Károly, illetve Illyés Gyula, Déry Tibor, Németh Andor, akik mind-mind Kassákhoz kapcsolódtak valamiképpen.

Vas István abba a generációba tartozik, amelyik a közelmúlt írói teljesítményei közül természetes módon választja ki a modern, avantgárd irodalmat, de amikor eljut az érettségének évébe, a váltással kell, hogy szembesüljön. Maga Kassák, amikor 1926-ban hazajön Bécsből, hamar felismeri, hogy ekkorra már eltűnt az aktivista avantgárd mögül az a politikai, társadalmi háttér, ami azt életben tartotta. Másképpen szólva: az „aktivizmus”, mint olyan, szerepét veszítette éppen azáltal, hogy a társadalmi változásokba vetett hit ingott meg az első világháború és az azt követő politikai események után. Ennek a felismerésnek következtében Kassák maga is hangot vált újabb verseiben. Konstruktivista festészete is azt mutatja, hogy általában is a letisztultabb formák felé orientálódik.² Hazatérése után még megszervezi a *Dokumentum* című folyóiratot, olyan akkori fiatal szerzőket hív maga mellé, mint Illyés, Déry, Németh Andor, de ez a szerveződés is hamar kudarcot vall. A

1 Vas István: *Nehéz szerelem*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 209. p.

2 Vö.: Kassák Lajos: *Egy ember élete*, Bp., Magvető Kiadó, 1983.

Munka, illetve a mellészervezett Munka-kör ekkor már régen nem képviseli azt az expresz-zív típusú avantgárdot, amit korábban *A Tett* vagy a *Ma* még határozottan megjelenített.

Sajátos vákuumhelyzet alakul ki a társadalmi szerepvállalást illetően: a politikai szerepvállalás jelentősége csökken, vagyis, mai szóhasználattal szólva, „posztmodern korba” érkezünk. Ebben a helyzetben többféle út kínálkozik a fiatalok előtt, mai szemmel visszatekintve azt mondhatjuk, hogy mindegyik útnak megvolt a létjogosultsága és perspektívája is. Egyetlen út volt járhatatlan: a Kassákhoz való feltétlen hűség. Kassák útját csak maga Kassák járhatta sajátosan konzervens robusztusságával, ha valaki más is ezt az irányt választotta volna, menthetetlenül Kassák-epigonná válik.

Az avantgárd nem kínált sok lehetőséget. Két szerző, Palasovszky Ödön és Tamkó Sirató Károly volt képes avantgárdként megtagadni az avantgárd „vezért”, Kassák Lajost, mindkettő maradandót alkotott, és mindkettő erősen a perifériára is szorult. Tamkó Sirató ekkor, 1928-ban jelenteti meg *Papírember* című kötetét, és lép előre az avantgárd irodalomban a jelben gondolkodás felé, a dimenzionista felfogás nagyon is anyagcentrikus gondolkodása irányába. Tamkó ugyanis éppen ebben, a háború utáni sajátos „posztmodern szituációban”³ érti meg azt, hogy az avantgárd nem elsősorban, és nem is szükségszerűen társadalmi, politikai jelenség, hanem ténylegesen is művészi, alkotói attitűd. Ez a felismerése arra ösztökéli, hogy művészeti elveit helyezze tevékenysége középpontjába. Mindez együtt nem könnyíti meg a számára, hogy Kassákkal – az avantgárd egykori „vezérével” – megtalálja a közös hangot, nem is tud hozzá – minden személyes tisztelete ellenére sem – közel kerülni.

A kor legtehetségesebb fiataljai más utat választanak. József Attila, Illyés Gyula, Déry Tibor, Vas István, Radnóti Miklós számára az avantgárd végképpen kiüresedik. Ebben az időszakban a költők és olvasók jó részének túl politikamentes, túl formalista volt az az avantgárd, amely nem a baloldali, főleg munkásmozgalmi eszmék hirdetőjének mondta magát. Másrészt a költők és az olvasók szépségigénye is egyre inkább visszafordult a Nyugat formai klasszicizmusának örökségéhez – maga az avantgárd egyébként sem tudott meggyökeresedni. Mint Kulcsár Szabó Ernő megjegyzi, „*líraértésünkben (...) az avantgarde-oknak nemcsak a poétikája maradt idegen, hanem (...) kitörlődtek azok hagyományvonalai is*”⁴, és ez már erre a korai időszakra is igaz. Másképpen szólva: a szépségigény visszatért a költői képek szemléletességéhez és ésszerűségéhez, a versformák lélekbeli harmóniát adó versrendjeihez, igény az avantgárdra ekkoriban nem volt.

Kenyeres Zoltán írja erről a korszakról: „*A Nyugat nem tudott himni a művészi világmegvalósítás harsány gesztusaiban, a mindent megváltoztatás lázas hevületében, a zajos, hangos kinyilatkoztatásokban. Saját hagyományait folytatta, és fő törekvéseiben a klasszikus modernség ízlését érvényesítette, amely lényegében megállt az igazi avantgárd kapujában.*”⁵ Ennek megfelelően a harmincas évekre az avantgárd hatása alatt indult magyar költők – köztük József Attila és Illyés Gyula, illetve később Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc, Vas István – nem ugyanazzal a „lendülettel” ugyan, de mindannyian a hagyományos formák felé fordultak. Különösen József Attila verseinek elemzésekor jól látható az a hatás-ellenhatás, ahogy a költő az avantgárd törekvéseivel szembesült.⁶ Radnóti Miklós és Vas István pályája elemzésekor is világosan látszik,

3 Vö.: Hegyi Loránd: *Avantgarde és transzavantgarde*, Bp., Magvető, 1986. 8.

4 Kulcsár Szabó Ernő: *A szövegek ártatlansága – A (nemzeti) kánon és a modernség emlékezte* – <http://www.epa.oszk.hu/00000/00002/00045/kulcsarszabo12.html>

5 Kenyeres Zoltán: *A Nyugat periódusai*, http://m-szilvi.web.elte.hu/kz_periodus.pdf

6 Vö.: Tverdota György: *Határolt végtelenség, József Attila-versek elemzései*, Bp., Osiris, 2005.

hogy az avantgárd mint lehetőség ott van, de valójában éppen a „visszahatás-ellenhatás” következtében, nyilvánvalóan választhatatlan alternatíva.⁷

A korszak vizsgálata kapcsán, illetve a „tanítványok” és a fiatal nemzedék avantgárdhoz, vagy Kassákhoz való viszonyát jól jellemezve jegyzi meg Tverdota György, hogy mind József Attila, mind Illyés Gyula „a költői konvencióknak Kassák által kezdeményezett gyökeres reformját tették semmissé a maguk pályáján, s kétségbe vonták az avantgárd totális hagyománytagadásának létjogosultságát. Vas István pontosan leírja azt a romboló hatást, amelyet őrá, az ifjú Munka-körösrre, és az ő Kassák-követő ízlésére a Nehéz föld kötet és Illyés ezután következő költői gyakorlata tett. Illyés »bűnét«, hogy »rossz« példát mutatott a népi hagyomány költői kiaknázására, továbbiakkal tetézte: fölvette a kapcsolatot azokkal az illegális körökkel, amelyek Kassákot dühödtén támadták, majd jó viszonyt alakított ki az Osvát nélküli Nyugattal és azzal a Babits Mihállyal, aki a Halálfiáról írott Kassák-kritika publikálása ellen tiltakozandó ki akart lépni a Nyugat szerkesztőségéből. József Attila (...) kritikájában a direkt politikai támadáson túl a Kassák-versek belső koherenciájának gyengeségét veszi célba”.⁸ Mindebből látható, hogy a meghatározó egyéniségek számára az avantgárd ekkor már nem követendő minta.

Mint Kenyeres Zoltán *A Nyugat és kora* című tanulmányában megfogalmazza, „a Nyugat-korszak egyik legfontosabb eszmetörténeti sajátosságának mutatkozik az a már kifejezett tudatosság, ahogy az emberi méltóság kanti eszméje tételesen és *ars poetica*-szerűen megjelent benne. (...) Nem azonnal következett ez be a folyóirat megszerveződése után, hanem abban a belső folyóirat-periódusban jelent meg, amelyben már teljesen kiformalódott arculata. Ez pedig az első világháború alatt történt, mélyen összekapcsolódva a tragikus világégés és az addig nem tapasztalt embertelenség döbbenetével. A Nyugat nem volt politizáló folyóirat, (...) csak 1916-ban, a megfelelő kaució letétele után kapott jogot politikai jellegű írások közlésére. Amit azonban máig ’nyugatosságnak’ nevez a literátus köztudat, az 1916 után sem politikum volt, hanem etikum: magatartás, erkölcsi humanizmus. S ez áthatotta munkatársi gárdáját akkor is, ha közleményeiket más fórumokon bocsátották közre.”⁹

Mindéz, jegyzi meg Kenyeres az említett tanulmányában, természetessé tette az idegenkedést mindenféle szélsőséges eszmével szemben, és itt nem csak politikai, de akár esztétikai szélsőséget is kell értenünk.¹⁰ „Babits (...) mindvégig rendíthetetlenül ragaszkodott az emberi méltóság humanista fogalmához. Egyenesen következett ebből a magatartásból sajátos katolicizmusának megformálódása a 20-as évek első felében, a Sziget és tenger előszava. Egyenesen következett később az új militarizmus és az embereket kizáró és megalázó nacionalizmus elutasítása, egyenesen következtek vitái a szellemi életben is fel-feltörő szélsőséges és tévesztett eszmékkel”¹¹ – írja Kenyeres Zoltán.

Majdnem egy évszázad távlatából visszatekintve, és a modernizmus sajátosságait vizsgálva, egyet kell értenünk Hegyi Loránddal, aki *Avantgarde és transzavantgarde* című művében úgy fogalmaz, hogy az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején bekövetkezett változások a művészet életében azzal a tanulsággal szolgáltak, hogy kimondhatjuk: „a nézet (...), miszerint a modern művészet egyfajta egyenes vonalú, lépésről lépésre logikusan fejlődő, önmagát tisztító, nemesítő, célirányosan előrehaladó és szükségszerű folyamat, többé nem állja meg a helyét”.¹² Ennek alapján világos, hogy a modern művészet történetében „különféle korszakokat vagy történeti

7 Vö.: Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*, Bp., Osiris, 2005.

8 Tverdota György: *Kassák avantgárdja, a harmincas évekből visszatekintve*, <http://www.epa.oszk.hu/00000/00002/00042/tverdota.html>

9 Kenyeres Zoltán: *A Nyugat és kora*, http://www.btk.elte.hu/celia/ja/nyug_1_6.htm

10 Vö.: Kenyeres Zoltán: *Etika és esztétizmus*, Anonymus Kiadó, 2001.

11 Kenyeres: *A Nyugat és kora*, http://www.btk.elte.hu/celia/ja/nyug_1_6.htm

12 Hegyi, i. m. 8.

sztuációkat különböztethetünk meg¹³, és „így beszélhetünk ‘modern’ és ‘posztmodern’ szituációkról, mégpedig aszerint, hogy melyik korszakban és történeti helyzetben érvényesülnek a radikális avantgarde törekvései, az expanzionista kísérletek, s melyik korszakban bontakoznak ki az introvertált művészet jelenségei”.¹⁴

Mai, a posztmodern utáni korból visszatekintve megállapíthatjuk, hogy – Hegyi Loránd szavaival élve – az egész huszadik század modern és posztmodern korszakváltások sorozataként írható le. Ahogy arra Hegyi utal idézett tanulmányában, a posztmodern korszakokban felerősödik a tradícióérzékenység, a művészet introvertált lesz, kevésbé koncentrált társadalmi kérdésekre, sőt nem egy esetben el is fordul a társadalmi vonatkozású összefüggésektől, politikai aktivitása a művészet egészének csökken. A tipikusan „modern” szituációk általában kapcsolódnak nagy társadalmi és politikai átalakulásokhoz, és látványos, sokszor radikális kulturális változásokkal függenek össze. Ugyanakkor „a »posztmodern« szituációkban (...) mindig erős a defenzív törekvés, a művészet viszonylagos autonómiájának és függetlenségének erősítése, s a művészeti megnyilatkozások »introvertált« jellegűek”.¹⁵

Hegyi a továbbiakban így fogalmaz: „a »posztmodern« szituációban a művészet nem akar más lenni, mint »csak művészet«. Rezignáltan tekint a társadalom és a kultúra gyakorlati alakításának programjára. Nem hisz az expanzionista küldetés sikerében. Nem akarja kiterjeszteni a maga tevékenységét a társadalmi és kulturális élet egészére, mert a művészet »belső teljességét« tekinti céljának”.¹⁶

A *Nyugat* történetét vizsgálva egyértelműen látható a „modernség” és „posztmodernség” korszakainak jelenléte. Ady Endre költészetét egy alapvetően modern, azaz társadalmilag érzékeny, nyitott korban fogadták revelációszerűen – ahogy azt Pernecky Géza a *Revízió a magyar avantgarde kezdeteinek kérdésében* című tanulmányában meg is jegyzi, a képzőművészeti avantgárd, a Nyolcak csoportjának megjelenése mögött is Ady állt¹⁷ –, és nem véletlen az sem, hogy a költészetével szembeni kritikai attitűd felerősödése, a túlzott átpolitizáltság hibaként való értékelése egy posztmodern korszakban jelenik meg, az első világháború után, amikor, ahogy Pernecky írja, a *Nyugatban* is megszűnni látszik a képzőművészeti avantgárral a „fegyverbarátság”.¹⁸

Vagyis: az Ady-féle váteszi attitűd a „modern” korok sajátja, a babitsi művészetcentrikus, a költészetet a „szépségeszmény” kiteljesítéseként értékelő szemlélet egy posztmodern időszak terméke. A formai tökéletesség, a műalkotás mint bezárult egész jelenléte éppen ebben az időszakban, a húszas évektől erősödik meg a *Nyugatban*, Babits szépségkultusza tehát válasz egy posztmodern korszak igényeire.

A *Nyugat* egész időszakára az apolitikusság a jellemző, hiszen 1916-ig nem is volt lehetőségük, helyzetüknél fogva, az aktív politikai megnyilvánulásra. Mint ahogy Kenyeres írja, „A *Nyugat* egész irányára jellemző volt, hogy fenntartásokkal és gyanakvással kezelte a politikai szférát, s vele szemben az etikai cselekvést tartotta magasabb rendűnek még a háború végének átpolitizálódott történelmi szakaszában is”¹⁹, és ez az attitűd megmaradt a továbbiakban is.

Sőt, elmélyülni látszik a befelé fordulás.

13 Hegyi, i. m. 12.

14 Hegyi, i. m. 12.

15 Hegyi, i. m. 13.

16 Hegyi, i. m. 21.

17 Pernecky Géza: *Revízió a magyar avantgarde kezdeteinek kérdésében*, Holmi, 2007/3., 299.

18 Pernecky, i. m. 300.

19 Kenyeres: *A Nyugat és kora*, http://www.btk.elte.hu/celia/ja/nyug_1_6.htm

Kenyeres Zoltán, bár némileg erőszakoltnak érzi a húszas évek periodizálását, úgy fogalmaz, hogy létezhet olyan felosztás, amely „a *Nyugat új korszaka* című szerkesztőségi programirással és *Babits Új klasszicizmus felé* című tanulmányával 1925-ben kétfelé bontaná az évtizedet, egy extrovertáltabb és egy introvertáltabb szakaszra”.²⁰ Ez a felosztás nagyon fontos a számunkra ebben a pillanatban, Kassák és Vas, illetve a többi fiatal szerző kapcsolatának vizsgálatakor, hiszen ez pontosan megfelel a fentebb elmondottaknak. Vagyis annak, hogy a *Nyugat* is abban az időszakban vált „posztmodern irányba” hangot, amikor az aktivista avantgárd végképpen eltűnik, végképpen kiüresedik.

Az is tény persze, hogy ekkorra, 1925-re, elévülnek az 1920 előtti politikai „bűnök”, hazatérhet Kassák, hazajön Illyés, ekkortól van arra is lehetőség, hogy az előző öt évben a pusztta megmaradásért küzdő *Nyugat* végre új programot hirdessen.

Vas István kamaszként Kassákhoz, annak modernitásához, sőt társadalmi érzékenységéhez kapcsolódik, felnéz a Mesterre, és boldog, amikor a *Dokumentummal*, illetve a Munka-körrel találkozhat. Szenvedélyes vitákon vesz részt, és mindenben Kassákkal azonosul, egészen 18 éves koráig. Nagyon fiatalon kapcsolódik a végőráit élő aktivista avantgárdhoz, sőt költővé avatásának szent pillanata is ideköti, hiszen Kassák az, aki felfedezi a 18 éves kamaszfiúban a jövő nagy költőt. Vas István erre így emlékezik: „*Magam is meglepődtem, amikor azon vettem észre magamat, hogy verseim közül kiválogattam a tíz legjobbat. /.../ Gondosan letisztáztam őket, és siettem velük a Korona kávéházba. Letettem Kassák elé, és minden elfogódottság nélkül megkértem, olvassa el és mondja meg, mi a véleménye. – Mi az, maga is verseket ír? – kérdezte meglepetten. Olyan kábult voltam, hogy meg se kérdeztem, miért én is. Csak ekkor szorult el – a torkom, a szívem /.../ /Aztán/ Kassák letette az utolsó papírt. – Urám, magá költő – fordult hozzám szigorúan, jellegzetes felvidéki tájéztésével. Hosszan magyarázta, hogy miért. Utólag meglepett, hogy olyasmit is érdemesnek tartott megemlíteni, amiről nem gondoltam, hogy Kassák dicséretnek számíthatja. – Őszinték a versei – mondta például. – Egy ember van bennük.*”²¹

Vas István ezt a pillanatot, amiként ez a *Nehéz szerelemből* kiderül, élete egyik legfontosabb pillanatának tartotta mindig is. A költővé avatás pillanata volt ez, és Kassák mindig is legendás minőségérzékenységét dicséri, hogy valami olyat fedezett fel Vasban, azt az emberi hátteret, ami a formalistává degradálódó expresszív versépítkezésből egyre inkább hiányzott, és ami éppen a korábban elemzett *Nyugat*-féle szemlélet megerősödését is jelentette. Kassák maga is tudta, érezte, hogy ő már követhetetlen, Vas Istvánban éppen azt dicsérte meg, ami végképpen nem Kassák-hatás volt.

1928 Vas István életében is határkő, és határkő a magyar irodalmi paradigmaváltás szempontjából is. Azon az estén ugyanis, amikor Vas megtudja, hogy hamarosan nyomtatásban láthatja az első versét a *Munka* című lapban, azon az estén Illyés is ott volt a Simplon kávéházban. „...a *Nehéz föld-nek legelső példányait – így mondta – hozta be, megmutatni. Dedikált egyet Kassáknak, egyet Déry Tibornak, egyet Fenyő Lászlónak, s aztán, egy percnyi habozás után, énneke is*” – írja Vas István a visszaemlékezésében.²² „A *Nehéz földet másnap, azaz Vízkerezt utáni napon olvastam, Bécs felé a vonaton*”²³ – írja Vas. És, ahogy írja, Vas rögtön ráérez annak irodalomtörténeti jelentőségére. Illyés kötetében szinte tapintható a paradigmaváltás: ahogy az avantgárd formától eljut ahhoz a magyarság szemlélethez, a földhöz való ragaszkodáshoz, ahhoz, amely aztán későbbi költészetét is jellemzi, ahhoz, hogy a költő számára a haza felemelése az igazi feladat, mindez Vas Istvánnak példaadóvá válik.

20 Kenyeres Zoltán: *A Nyugat periódusai*, http://m-szilvi.web.elte.hu/kz_periodus.pdf

21 Vas, i. m. 218. p.

22 Vas, i. m. 87. p.

23 Vas, i. m. 88.

Vas István tehát 1928-ban megtalálja a kassáki utat, hogy rögtön el is veszítse azt, vagy – bizonyos értelemben – meg is tagadja azt. Ráébred a paradigmaváltás szükségességére, a Nyugat új klasszicizmusának fontosságára, valamint a *Nehéz föld* által közvetített üzenet létjogosultságára. De Kassák nagyságát és szerepét pályájának indulásában mindvégig, mint legbecsesebb kincsét őrzi. A személyes életében bekövetkezett események, hogy első szerelme és felesége Nagy Etel, vagyis Kassák nevelt lánya lesz, az erős családi kötődés Kassákhoz, mind-mind ezt a közösséget erősítik. Bátran mondhatjuk tehát, hogy Vas mindenképpen tanítványa volt Kassáknak, még akkor is az volt, ha igazán jó tanulóként egészen más útra lépett, mint amit egykori mestere járt. Az *Őszi rombolás* című első Vas István-kötet aztán maga is a paradigmaváltás ékes bizonyítéka lesz. Ahogy Sárközi György írja ezekről a versekről²⁴, „*aki ezeket a verseket írta, ember és költő a talpán. Személyéről is megtudunk egyet s mást lírájának indiszkrét volta folytán: hogy huszonnégy éves, egykor jómódú szülők gyermeke; most hivatalnok Ujpesten, havi fizetése 160 pengő és zsidó. Ezeket az adatokat azonban egy rossz költőtől is megtudhatnánk, – Vas István épp azért jó költő, mert a személyen túl meg tudja mutatni rejtettebb, s adatokba nem fogható magát, az embert.*” Sárközi szavai kísértetiesen rímelenek Kassák szavaira. Pedig ez az ember, vagyis Vas István, ez az egyéniség meglehetősen összetett, önmagával küzdő, ellentmondásoktól feszülő, s éppen mert nem megállapodott, annál nehezebben öntudatosítható. Vas kötetében alázatos lázadás, mosolygó keserűség, békét vágyó nyugtalanság van jelen, ahogy Sárközi írja, „*a lelke mélyén passzív ember ideges aktivitása. Szikrázik s pattog: csupa lírai energia, csupa költői fűtőanyag, mely áthevíti a hosszú, s nem mindig kitisztult verseket*”.

Vas István, aki Kassák tanítványa, sógora volt, a Nyugat számára is fontos figyelmet érdemelt. Verseiben ott volt az a személyiség, akinek őszintesége naggyá tette azt a típusú lírát, amelyik már túllépett az avantgárdon, de ismerte azt. Sárközi úgy fogalmaz, hogy Vas „középen áll”. „*Ez a középenállás is egyik gazdagító belső ellentéte ennek a fiatal költőnek s abban nyilvánul, hogy realizmusa valami különös romantikus atmoszférában jelenik meg. Szeret tájat és embert állítani lírájába, de ezek a tájak nem valóságosak, hanem álmodottak, vagy legalább is távoliak: tengerek, cédruserdők, a Pamir-fensík vannak felfestve a ködös csillogású háttérbe. Éppígy emberei is: multba merült emberek, eltávolodott lelkek. A spanyol alkonyatban mëlázó ősapa képe kísérti, két szép vers-levele szól egy halott baráthoz. A romantika jellemzője mindkét beállítás: az időbeli és térbeli eltávolítás. Viszont ennek a rögfelletti táj- és emberrajznak is megvan a maga íze: a messzibe húzott vonalak a végtelenbe visznek, s a vers kozmikusabb, egyetemesebb lesz*” – írja Sárközi György a *Nyugatban* megjelent kritikájában. Hangsúlyozza a romantikát, és mint tudjuk, a romantika nagyon is közel áll az avantgárdhoz.

Ugyanakkor, veti Sárközi Vas szemére, „*a magyar lírának megvan az a hatalmas tartóereje, ami például a francia prózának, – belé lehet állni folytonosságába, az örökséget lehet gazdagítani. Vas István költészetében érezni a multat, a távolit és a közelit egyaránt, s ez rokonszenves vonás. – Illyés Gyula költészete azonban túlságosan is nyomja a fiatal költő egyik-másik versét, ez még a kifejeletlen erő jele*”.

Vagyis a paradigmaváltás, a *Nehéz föld* hatása valóban meghatározóvá lett Vas István indulásában. Abban az indulásban, amelyben, még egyszer hadd hangsúlyozzuk, Kassáknak is elsőrendűen meghatározó szerepe volt.

24 Sárközi György: *Őszi rombolás*, Vas István versei, Nyugat, 1932. 23. szám.